

๒. ปณฺจตฺตยสฺสุต^๑

[๒๑] เอวมฺเม สุตฺ:- เอกํ สมยํ ภควา สวตฺถิยํ วิหฺรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑทิกสฺส อาราเม. ตตฺร โข ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “ภิกฺขโว”ติ. “ภทฺเต”ติ เต ภิกฺขุ ภควโต ปจฺจสฺสโสสุ. ภควา เอตทโวจ:-

สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมณพฺรหฺมณา อปรนฺตกปฺปิกา อปรนฺตานุทฺธิจฺฉิโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิหิตานิ อธิมุตฺติปทานิ^๒ อภิวทฺตติ, “สญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณา”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตติ, “อสนฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณา”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตติ, “เนวสญฺญีนาสญฺญี อตฺตา โหติ อโรโค ปรมฺมรณา”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตติ, สโต วา ปน สตฺตสฺส อจฺเจทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ,^๓ ทิฏฺฐจฺฉมฺมนิพฺพานํ วา ปเนเก อภิวทฺตติ. อิติ สนฺตํ วา อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา, สโต วา ปน สตฺตสฺส อจฺเจทํ วินาสํ วิภวํ ปญฺญาเปนฺติ, ทิฏฺฐจฺฉมฺมนิพฺพานํ วา ปเนเก อภิวทฺตติ. อิติ อิมานิ ปญฺจ หุตฺวา ตีณิ โหนฺติ, ตีณิ หุตฺวา ปญฺจ โหนฺติ. อยมฺหุเทโส ปณฺจตฺตยสฺส.

[๒๒] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. รุปี วา เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. อรุปี วา เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. รุปีญฺจ อรุปีญฺจ วา เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. เนวรूपี นารूपี วา เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. เอกตฺตสญฺญี วา เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. นานตฺตสญฺญี วา เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา.

^๑ ม. ปณฺจายตนสฺสุต มัชฌิมนิกาย อฺปฺริปฺตณฺนาสกํ เล่ม ๑๔

^๒ อ.ม. อธิมุตฺติปทานิ

^๓ อ.ม. ปญฺญเปนฺติ

ปริตฺตสญฺญี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ
 ปรมฺมรณา. อปฺปมาณสญฺญี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ
 ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา.

เขตํ วา ปเนตสํ⁴ อฺปาติวตฺตํ วิญฺญาณกสิณเมเก อภิวทฺติ อปฺปมาณํ
 อาเนญฺชํ. ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต อภิชานาติ.⁵

เย โข เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ
 ปรมฺมรณา. รุปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ
 ปรมฺมรณา. อรุปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ
 อโรคํ ปรมฺมรณา. รุปีญฺจ อรุปีญฺจ วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ
 ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. เนวรุปี นารุปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี
 อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. เอกตฺตสญฺญี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา
 สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. นานตฺตสญฺญี วา เต โภญฺโต
 สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. ปริตฺตสญฺญี วา
 เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา.
 อปฺปมาณสญฺญี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ
 ปรมฺมรณา.

ยา วา ปเนตสํ สญฺญานํ ปริสุทฺธา ปรมฺมา อคฺคา อนฺุตฺตริยา อกฺขายติ, ยทิ
 รุปลสญฺญานํ, ยทิ อรุปลสญฺญานํ, ยทิ เอกตฺตสญฺญานํ, ยทิ นานตฺตสญฺญานํ. นตฺถิ
 กิญฺจิติ อากิญฺจญฺญาตฺนเมเก อภิวทฺติ อปฺปมาณํ อาเนญฺชํ. ตยิทํ สงฺขตํ
 โอปฺพาริกํ, อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรธ, อตฺถตฺตํ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส
 นิสุทฺถนทสฺสาวิ ตถาคโต ตพฺปาติวตฺโต.

⁴ อ.ม. ปเนตสํ

⁵ ก. ชานาติ

[๒๓] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. รุปี วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. อรุปี วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. รุปฺปิเยจ อรุปิเยจ วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. เนวรุปี นารุปี วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา.

ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา สฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. เตสฺเมเต ปฏิกฺโกสนฺติ. ตํ กิสุสฺ เหตุ? สฺสณฺเฐ โรโค สฺสณฺเฐ คณฺโฑ สฺสณฺเฐ สลฺลํ. เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺีตํ, ยทิทํ อสฺสณฺเฐนฺติ. ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต อภิชานาติ.

เย โข เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. รุปี วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. อรุปี วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. รุปฺปิเยจ อรุปิเยจ วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา. เนวรุปี นารุปี วา เต โภณฺโต สมณพฺรหฺมณา อสฺสณฺเฐ อตฺตานิ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณฺา.

โย หิ โภจิกฺ ภิกฺขเว สมณเณ วา พฺรหฺมเณ วา เอวํ วทฺเยย “อหฺมณฺุตฺร รุปา อณฺุตฺร เวทนาย อณฺุตฺร สฺสณฺเฐ อณฺุตฺร สงฺขารเหหิ อณฺุตฺร วิญฺญาณํ^๖ อาคตฺตี วา คตฺตี วา จตฺตี วา อฺปปตฺตี วา วุฑฺธิตฺตี วา วิรูฬฺหิตฺตี วา เวปฺปฺลลํ วา ปญฺญาเปสฺสสามิตฺตี, เนตํ จานํ วิชฺชติ. ตยิทํ สงฺขตํ โอปฺฟาริกํ, อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรธ, อตฺถเตนฺติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสฺสรณทสฺสาวิ ตถาคโต ตพฺปาติวตฺโต.

^๖ อ.ม. อณฺุตฺร สงฺขารเหหิ วิญฺญาณสฺส

[๒๔] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ
 ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. รุปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา
 เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. อรูปี วา เต โภญฺโต
 สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา.
 รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ
 ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. เนวรูปี นารูปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา
 เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา.

ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา สญฺเฐ อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ
 ปรมฺมรณา. เตสเมเต ปฏิกฺโกสนฺติ. เยปิ เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา อสญฺเฐ
 อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. เตสเมเต ปฏิกฺโกสนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ ?
 สญฺญา โรโค สญฺญา คณฺโฑ สญฺญา สลฺลํ อสญฺญา สมฺโมโห. เอตํ สนฺตํ เอตํ
 ปณฺตีตํ, ยถิทํ เนวสญฺญานํสญฺญตฺติ.⁷ ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต อภิชานาติ.

เย โข เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ
 อโรคํ ปรมฺมรณา. รุปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ
 ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. อรูปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา
 เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา. รูปิญฺจ อรูปิญฺจ วา เต
 โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ
 ปรมฺมรณา. เนวรูปี นารูปี วา เต โภญฺโต สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺเฐนํสญฺเฐ
 อุตฺตานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา.

เย หิ เกจฺจ ภิกฺขเว สมณา วา พฺรหฺมณา วา⁸ ทิฏฺฐสฺสตุตฺตมฺตวิญฺญาตพฺพ-
 สงฺขารมตฺเตน เอตสฺส อายตนสฺส อุปสมฺบหํ ปญฺญาเปนฺติ. พุยสนฺนํ เหนํ ภิกฺขเว

⁷ อ.ม. เนวสญฺญานํสญฺญตฺติ

⁸ ส.อ. สมณพฺรหฺมณา

อกุชายตี⁹ เอตตสฺส อายตตสฺส อูปสมุปทาย, น เหน้ ภิกุขเว อายตตํ
 สงฺขารสมาปตฺติปตฺตพพมกุชายตี. สงฺขาราวเสสสมาปตฺติปตฺตพพเมตํ ภิกุขเว
 อายตตมกุชายตี. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ, อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรธ, อตฺถเตนฺติ
 อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตพฺปาตีวตฺโต.

[๒๕] ตตฺร ภิกุขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา สโต สตฺตสฺส อฺจุฆทํ วินาสํ วิภวํ
 ปญฺญาเปนฺติ. ตตฺร ภิกุขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา สญฺญี อตฺตทานํ ปญฺญาเปนฺติ
 อโรคํ ปรมฺมรณา, เตสเมเต ปฏิกฺโกสนฺติ. เยปิ เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา อสญฺญี
 อตฺตทานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา, เตสเมเต ปฏิกฺโกสนฺติ. เยปิ เต โภนฺโต
 สมณพฺรหฺมณา เนวสญฺญีนาสญฺญี อตฺตทานํ ปญฺญาเปนฺติ อโรคํ ปรมฺมรณา,
 เตสเมเต ปฏิกฺโกสนฺติ. ตํ กิสฺส เหตุ ? สพฺเพปิเม โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา อฺจุทํ
 ปารมฺมสนฺติ¹⁰ อาสตฺตตีเยว อภิวทฺติ “อิติ เปจฺจ ภวิสฺสาม, อิติ เปจฺจ ภวิสฺสามา”ติ.
 เสยฺยถาปี นาม วาณิซฺส วาณิซฺชาย คจฺจโต เอวํ โหติ “อิตโต เม อิทํ ภวิสฺสตี,
 อิมินา อิทํ ลจฺจามิ”ติ. เอวเมวิเม โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา วาณิซฺชปมา¹¹ มญฺเญ
 ปฏิกฺกนฺติ “อิติ เปจฺจ ภวิสฺสาม, อิติ เปจฺจ ภวิสฺสามา”ติ. ตยิทํ ภิกุขเว ตถาคโต
 อภิชานาตี.

เย โข เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา สโต สตฺตสฺส อฺจุฆทํ วินาสํ วิภวํ
 ปญฺญาเปนฺติ, เต สกฺกายภยา สกฺกายปริเชคฺจฺจนา สกฺกายญฺเญว อญฺฺปริชาวนฺติ
 อญฺฺปริวตฺตนฺติ. เสยฺยถาปี นาม สา คทฺทูลพฺพโร¹² ทพฺเห ธมฺเภ วา ซึเล วา
 อฺปนฺนพฺพโร ตเมว ธมฺภํ วา ซึลํ วา อญฺฺปริชาวตี อญฺฺปริวตฺตตี. เอวเมวิเม โภนฺโต
 สมณพฺรหฺมณา สกฺกายภยา สกฺกายปริเชคฺจฺจนา สกฺกายญฺเญว อญฺฺปริชาวนฺติ

⁹ ก. อายตตมกุชายตี

¹⁰ ฉ.ม. อฺจุทํ สํ

¹¹ ฉ.ม. วาณิซฺชปมา

¹² ฉ.ม. คทฺทูลพฺพโร

อนุปริวัตตุนฺติ. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ, อตฺถิ ไช ปน สงฺขารานํ นิโรโธ, อตฺถเตนฺติ อิติ
 วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตพฺปาตีวตฺโต.

[๒๖] เย หิ เกจि ภิกฺขเว สมณฺา วา พุราหฺมณฺา วา อปรนฺตกปฺปิกา
 อปรนฺตานุทฺติญฺจโน อปรนฺตํ อารพฺภ อเนกวิทิตานิ อธิมฺตฺติปทานิ อภิวทฺตฺติ, สพฺเพ เต
 อีมาเนว ปญฺจายตนา นิ อภิวทฺตฺติ, เอเตสํ วา อญฺญตรํ.

[๒๗] สนฺติ ภิกฺขเว เอเก สมณพุราหฺมณฺา ปุพฺพนฺตกปฺปิกา ปุพฺพนฺตานุทฺติญฺจโน
 ปุพฺพนฺตํ อารพฺภ อเนกวิทิตานิ อธิมฺตฺติปทานิ อภิวทฺตฺติ. “สสฺสโต อตฺตา จ โลกิ จ,
 อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, อสฺสโต อตฺตา จ โลกิ จ, อิทเมว
 สจฺจํ โมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, “สสฺสโต จ อสฺสโต จ อตฺตา จ โลกิ จ,
 อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ “เนวสสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ
 โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ. “อนฺตวา อตฺตา จ โลกิ จ,
 อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ. “อนฺตวา อตฺตา จ โลกิ จ,
 อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, ‘อนฺตวา จ อนฺตวา จ อตฺตา จ
 โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, เนวอนฺตวา นานอนฺตวา
 อตฺตา จ โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, “เอกตฺตสญฺญี
 อตฺตา จ โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, “นานตฺตสญฺญี
 อตฺตา จ โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, “ปริตฺตสญฺญี
 อตฺตา จ โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ “อปฺปมาณสญฺญี
 อตฺตา จ โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ. “เอกนฺตสฺสึ อตฺตา จ
 โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, “เอกนฺตทฺทฺสึ อตฺตา จ
 โลกิ จ, อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, “สฺขทฺทฺสึ อตฺตา จ โลกิ จ,
 อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ, “อทฺทฺทฺสึ อตฺตา จ โลกิ จ,
 อิทเมว สจฺจํ โโมฆมญฺญนฺ”ติ อิตฺถเก อภิวทฺตฺติ.

[๒๘] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา เอวํวาทีโน เอวํทิกฺกึโน “สสุสโต อตฺตา จ โลกโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมมฺภวณฺ”ติ. เตสํ วต อญฺญตฺเรว สทฺธาย อญฺญตฺร รุจฺฉิยา อญฺญตฺร อญฺญสฺสวา อญฺญตฺร อากาโรปฺปวิตฺตกา อญฺญตฺร ทิกฺกึนิชฺชฎานกฺขนฺติยา ปจฺจตฺตญฺเยว ฅาณํ ภวิสฺสติ ปฺริสฺสุทฺธํ ปฺริโยทาตฺตญฺติ เนตฺตํ จานํ วิชฺชติ.

ปจฺจตฺตํ ไช ปน ภิกฺขเว ฅาณ อสฺติ ปฺริสฺสุทฺธํ ปฺริโยทาเต ยทปี เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา ตตฺถ ฅาณภาคมตฺตเมว ปฺริโยทเปณฺติ. ตทปี เตสํ ภวตฺตํ สมณพฺรหฺมณานํ อฺปาทานมกฺขายติ. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ, อตฺถิ ไช ปน สงฺขารานํ นิโรธ, อตฺถเตนฺติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทฺปาติวตฺโต.

[๒๙] ตตฺร ภิกฺขเว เย เต สมณพฺรหฺมณา เอวํวาทีโน เอวํทิกฺกึโน “อสสุสโต อตฺตา จ โลกโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมมฺภวณฺ”ติ ฯเปฯ สสุสโต จ อสสุสโต จ อตฺตา จ โลกโก จ... เนวสสุสโต นาสสุสโต อตฺตา จ โลกโก จ... อนฺตวา อตฺตา จ โลกโก จ... อนนฺตวา อตฺตา จ โลกโก จ... อนนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา จ โลกโก จ... เนวนนฺตวา นานนฺตวา อตฺตา จ โลกโก จ... เอกตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลกโก จ... นานตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลกโก จ... ปฺริตฺตสญฺญี อตฺตา จ โลกโก จ... อปฺปมาณสญฺญี อตฺตา จ โลกโก จ... เอกนฺตสฺสุชฺชี อตฺตา จ โลกโก จ... เอกนฺตทฺกฺกฺชฺชี อตฺตา จ โลกโก จ... สฺขทฺกฺกฺชฺชี อตฺตา จ โลกโก จ... “อทุกฺขมสฺสุชฺชี อตฺตา จ โลกโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมมฺภวณฺ”ติ. เตสํ วต อญฺญตฺเรว สทฺธาย อญฺญตฺร รุจฺฉิยา อญฺญตฺร อญฺญสฺสวา อญฺญตฺร อากาโรปฺปวิตฺตกา อญฺญตฺร ทิกฺกึนิชฺชฎานกฺขนฺติยา ปจฺจตฺตญฺเยว ฅาณํ ภวิสฺสติ ปฺริสฺสุทฺธํ ปฺริโยทาตฺตญฺติ เนตฺตํ จานํ วิชฺชติ.

ปจฺจตฺตํ ไช ปน ภิกฺขเว ฅาณ อสฺติ ปฺริสฺสุทฺธํ ปฺริโยทาเต ยทปี เต โภนฺโต สมณพฺรหฺมณา ตตฺถ ฅาณภาคมตฺตเมว ปฺริโยทเปณฺติ. ตทปี เตสํ ภวตฺตํ สมณพฺรหฺมณานํ อฺปาทานมกฺขายติ. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ, อตฺถิ ไช ปน สงฺขารานํ

นิโรธ, อตฺถเตตฺตุนฺติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตทฺปาตีวตฺโต.

[๓๐] อธิ ภิกฺขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิกฺขิณฺณจฺ
 ปฏินิสฺสคฺคา อปรนฺตานุทิกฺขิณฺณจฺ ปฏินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺโฆชนานํ
 อนฺธิทฺธานา ปวิเวกํ ปีตี อฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ “เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺีตํ, ยทิทํ ปวิเวกํ ปีตี
 อฺปสมฺปชฺช วิหฺรามี”ติ. ตสฺส सा ปวิเวกา ปีตี นฺรุชฺฌติ, ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา
 อฺปฺปชฺชติ โทมนสฺสํ, โทมนสฺสสฺส นิโรธา อฺปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีตี.

เสยฺยถาปี ภิกฺขเว ยํ ฉายา ชหฺติ, ตํ อาตโป ฌรฺติ; ยํ อาตโป ชหฺติ, ตํ ฉายา
 ฌรฺติ. เอวเมว โข ภิกฺขเว ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อฺปฺปชฺชติ โทมนสฺสํ, โทมนสฺสสฺส
 นิโรธา อฺปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีตี. ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต อภิชานาตี.

อโย โข ภวํ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิกฺขิณฺณจฺ ปฏินิสฺสคฺคา
 อปรนฺตานุทิกฺขิณฺณจฺ ปฏินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺโฆชนานํ อนฺธิทฺธานา ปวิเวกํ
 ปีตี อฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ “เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺีตํ, ยทิทํ ปวิเวกํ ปีตี อฺปสมฺปชฺช
 วิหฺรามี”ติ. ตสฺส सा ปวิเวกา ปีตี นฺรุชฺฌติ, ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อฺปฺปชฺชติ
 โทมนสฺสํ, โทมนสฺสสฺส นิโรธา อฺปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีตี. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ, อตฺถิ โข
 ปน สงฺขารานํ นิโรธ, อตฺถเตตฺตุนฺติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต
 ตทฺปาตีวตฺโต.

[๓๑] อธิ ปน ภิกฺขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิกฺขิณฺณจฺ
 ปฏินิสฺสคฺคา อปรนฺตานุทิกฺขิณฺณจฺ ปฏินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺโฆชนานํ
 อนฺธิทฺธานา ปวิเวกาย ปีติยา สมตฺติกฺกมา นฺรามิสฺสํ สฺขํ อฺปสมฺปชฺช วิหฺรติ “เอตํ สนฺตํ
 เอตํ ปณฺีตํ, ยทิทํ นฺรามิสฺสํ สฺขํ อฺปสมฺปชฺช วิหฺรามี”ติ. ตสฺส ตํ นฺรามิสฺสํ สฺขํ นฺรุชฺฌติ,
 นฺรามิสฺสสฺส สฺขสฺส นิโรธา อฺปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปีตี, ปวิเวกาย ปีติยา นิโรธา อฺปฺปชฺชติ
 นฺรามิสฺสํ สฺขํ.

เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ยํ ฉายา ชหติ, ตํ อาตโป ฆรติ; ยํ อาตโป ชหติ, ตํ ฉายา ฆรติ. เอวเมว โข ภิกฺขเว นิรามิสฺสฺส สุขฺสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปீติ, ปวิเวกาย ปீติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสฺสํ สุขํ. ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต อภิชานาติ.

อัย โข ภวํ สมณเณ วา พุราหฺมเณ วา ปุพฺพนฺตานุทฺธิญฺจันณฺจ ปฏฺินิสฺสคฺคา อปรนฺตานุทฺธิญฺจันณฺจ ปฏฺินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺญเณชานนํ อนนฺธิญฺจานา ปวิเวกาย ปீติยา สมตฺติกฺกมา นิรามิสฺสํ สุขํ อุปฺสมฺปชฺช วิหฺรติ “เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺีตํ, ยทิทํ นิรามิสฺสํ สุขํ อุปฺสมฺปชฺช วิหฺรามิ”ติ. ตสฺส ตํ นิรามิสฺสํ สุขํ นฺริชฺฌติ. นิรามิสฺสฺส สุขฺสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ ปวิเวกา ปீติ, ปวิเวกาย ปீติยา นิโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสฺสํ สุขํ. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ, อตฺถิ โข ปน สงฺขารานํ นฺโรโธ, อตฺถเตนฺนติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสฺสรณทสฺสาวี ตถาคโต ตพฺปาติวตฺโต.

[๓๒] อธิ ปน ภิกฺขเว เอกจฺจเณ สมณเณ วา พุราหฺมเณ วา ปุพฺพนฺตานุทฺธิญฺจันณฺจ ปฏฺินิสฺสคฺคา อปรนฺตานุทฺธิญฺจันณฺจ ปฏฺินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺญเณชานนํ อนนฺธิญฺจานา ปวิเวกาย ปீติยา สมตฺติกฺกมา นิรามิสฺสฺส สุขฺสฺส สมตฺติกฺกมา อทฺกฺขมฺสุขํ เวทนํ อุปฺสมฺปชฺช วิหฺรติ “เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺีตํ, ยทิทํ อทฺกฺขมฺสุขํ เวทนํ อุปฺสมฺปชฺช วิหฺรามิ”ติ. ตสฺส สา อทฺกฺขมฺสุขา เวทนา นฺริชฺฌติ, อทฺกฺขมฺสุขาย เวทนาย นฺโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสฺสํ สุขํ, นิรามิสฺสฺส สุขฺสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ อทฺกฺขมฺสุขา เวทนา.

เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ยํ ฉายา ชหติ, ตํ อาตโป ฆรติ; ยํ อาตโป ชหติ, ตํ ฉายา ฆรติ. เอวเมว โข ภิกฺขเว อทฺกฺขมฺสุขาย เวทนาย นฺโรธา อุปฺปชฺชติ นิรามิสฺสํ สุขํ, นิรามิสฺสฺส สุขฺสฺส นิโรธา อุปฺปชฺชติ อทฺกฺขมฺสุขา เวทนา. ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต อภิชานาติ.

อัย โข ภวํ สมณเณ วา พุราหฺมเณ วา ปุพฺพนฺตานุทฺธิญฺจันณฺจ ปฏฺินิสฺสคฺคา อปรนฺตานุทฺธิญฺจันณฺจ ปฏฺินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺญเณชานนํ อนนฺธิญฺจานา ปวิเวกาย

ปิตีเย สมิติกุกมา นิรามิสสุส สุขสุส สมิติกุกมา อทุกขมสุขํ เวทนี ออุปสมุปชช วิหริตี
 “เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺตีตํ, ยทิตํ อทุกขมสุขํ เวทนี ออุปสมุปชช วิหรามิ”ติ. ตสฺส สา
 อทุกขมสุขา เวทนา นิรุชฺฌติ, อทุกขมสุขาย เวทนาย นิโรธา ออุปชชติ นิรามิสํ สุขํ,
 นิรามิสสุส สุขสุส นิโรธา ออุปชชติ อทุกขมสุขา เวทนา. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ,
 อตุถิ โข ปน สงฺขารานํ นิโรธ, อตฺถเตตฺตติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวิ ตถาคโต
 ตทฺปาติวตฺโต.

[๓๓] อธิ ปน ภิกฺขเว เอกจฺใจ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิกฺขิณญจ
 ปฏินิสฺสคฺคา อปรนฺตานุทิกฺขิณญจ ปฏินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺโฆชนานํ
 อนนฺทิฏฺจานา ปวิเวกาย ปิตีเย สมิติกุกมา นิรามิสสุส สุขสุส สมิติกุกมา อทุกขมสุขาย
 เวทนาย สมิติกุกมา “สนฺโตหฺมสมฺมิ นิพฺพุโตหฺมสมฺมิ อนฺุปาทาโนหฺมสมฺมิ”ติ สมนฺุปฺสฺสติ.
 ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคโต อภิชานาติ.

อโย โข ภวํ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิกฺขิณญจ ปฏินิสฺสคฺคา
 อปรนฺตานุทิกฺขิณญจ ปฏินิสฺสคฺคา สพฺพโส กามสญฺโฆชนานํ อนนฺทิฏฺจานา ปวิเวกาย
 ปิตีเย สมิติกุกมา นิรามิสสุส สุขสุส สมิติกุกมา อทุกขมสุขาย เวทนาย สมิติกุกมา
 “สนฺโตหฺมสมฺมิ นิพฺพุโตหฺมสมฺมิ อนฺุปาทาโนหฺมสมฺมิ”ติ สมนฺุปฺสฺสติ. อทฺธา อยมายฺสุมา
 นิพฺพานสฺปฺปายํเยว ปฏิปทํ อภิวทติ.

อถ จ ปนายํ ภวํ สมโณ วา พุราหฺมโณ วา ปุพฺพนฺตานุทิกฺขิณญจ วา
 อฺุปาทียมาโน อฺุปาทียติ, อปรนฺตานุทิกฺขิณญจ วา อฺุปาทียมาโน อฺุปาทียติ, กามสญฺโฆชนํ
 วา อฺุปาทียมาโน อฺุปาทียติ, ปวิเวกํ วา ปิตี อฺุปาทียมาโน อฺุปาทียติ, นิรามิสํ วา สุขํ
 อฺุปาทียมาโน อฺุปาทียติ, อทุกขมสุขํ วา เวทนี อฺุปาทียมาโน อฺุปาทียติ. ยญฺจ โข
 อยมายฺสุมา “สนฺโตหฺมสมฺมิ นิพฺพุโตหฺมสมฺมิ อนฺุปาทาโนหฺมสมฺมิ”ติ สมนฺุปฺสฺสติ. ตทฺปิ
 อิมฺสฺส โภโต สมณฺุสฺส พุราหฺมณฺุสฺส อฺุปาทานมฺกฺขายติ. ตยิทํ สงฺขตํ โอฟาริกํ, อตุถิ
 โข ปน สงฺขารานํ นิโรธ, อตฺถเตตฺตติ อิติ วิทิตฺวา ตสฺส นิสฺสรณทสฺสาวิ ตถาคโต

ตทูปาติวัตตโต.

อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ตถาคเตน อนุตฺตรํ ¹³สนฺติวรปทํ³⁴ อภิสฺมฺพุทฺธํ, ยทิทํ
 ฉนฺนํ ผสฺสสายตฺนํ สฺมฺทฺยญฺจ อตฺตงฺคฺมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทึนฺวญฺจ นิสฺสรณญฺจ
 ยถาภูตํ วิทิตฺวา ¹⁴อนฺุปาทาวิโมกฺโข. ตยิทํ ภิกฺขเว ตถาคเตน อนุตฺตรํ สฺนฺตํ วรํ
 สฺนฺติวรปทํ อภิสฺมฺพุทฺธํ, ยทิทํ ฉนฺนํ ผสฺสสายตฺนํ สฺมฺทฺยญฺจ อตฺตงฺคฺมญฺจ
 อสฺสาทญฺจ อาทึนฺวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ วิทิตฺวา,³⁵ อนฺุปาทาวิโมกฺโขติ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมฺนา เต ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินฺนุทฺติ.

ปญฺจตฺตยสฺสฺตํ นิฏฺฐิตํ ทฺติยํ.

๒. ปัญจัตตยสูตร¹⁵

ว่าด้วยความเห็นผิด ๕ ประการ ๓ หมวด

วาทะเกี่ยวกับขันธส่วนอนาคต

[๒๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก
 เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัส
 ว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัส
 เรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำหนดขันธ (สรรพสิ่ง) ส่วนอนาคต มี
 ความเห็นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต บรรณขันธส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิฏฐิ
 ต่าง ๆ คือ

¹³ ก. สนฺตํ วรํ ปทํ

¹⁴⁻¹⁴ ฉ.ม. ไปตฺถเกสุ น ทิสฺสตี

¹⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาร

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า “อัตตาที่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า “อัตตาที่ไม่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งประกาศอย่างนี้ว่า “อัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัตินิพพานในปัจจุบัน

รวมความว่า สมณพราหมณ์พวกหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีอยู่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่บ้าง บัญญัตินิพพานในปัจจุบันบ้าง วาทะแสดงทิวฏฐิเหล่านี้ ขยายเป็น ๕ ประการแล้ว ย่อเป็น ๓ ประการ ย่อเป็น ๓ ประการแล้ว ขยายเป็น ๕ ประการ ดังนี้แล นี่เป็นอุทเทสของวาทะแสดงทิวฏฐิ ๕ ประการ ๓ หมวด

สัญญาวิวาทะ หมวดละ ๘

[๒๒] ภิกษุทั้งหลาย ในสัญญาวิวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๕. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาอย่างเดียวกันว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๖. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาต่างกันว่ายั่งยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๗. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาเล็กน้อยว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๘. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาหาประมาณมิได้ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

แต่มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยันวิญญานกสณของอัตตาที่มีสัญญาเหล่านี้ ซึ่งล่วงไปแล้วนั้นว่า หาประมาณมิได้ ไม่หวั่นไหว ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ปฏิญญินั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๓. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๔. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีรูปก็มีไซ้ ไม่มีรูปก็มีไซ้ว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว

บ้าง

๕. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาอย่างเดียวกันว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว

บ้าง

๖. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาต่างกันว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๗. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาเล็กน้อยว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๘. บัญญัติอัตตาที่มีสัญญา มีสัญญาหาประมาณมิได้ว่ายังยืนหลังจากตาย

แล้วบ้าง

ส่วนสัญญาที่บริสุทธิ์ยอดเยี่ยม เขากล่าวว่า “ล้ำเลิศ” ไม่มีสัญญาอื่นยิ่งกว่าสัญญาเหล่านี้ ทั้งที่เป็นสัญญาในรูป ทั้งที่เป็นสัญญาในอรูป ทั้งที่เป็นสัญญาอย่างเดียวกัน ทั้งที่เป็นสัญญาต่างกัน สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง กล่าวยืนยัน อากิญจัญญายตนะหาประมาณมิได้ ไม่หวั่นไหวว่า “ไม่มีอะไร”

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหายาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

อสังขนิเวทนะ หมวดละ ๔

[๒๓] ภิกษุทั้งหลาย ในอสังขนิเวทนะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย ในอสังขนิเวทนะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีอสังขนิเวทนะพวกหนึ่ง คัดค้านสมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอรรถาที่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสัญญาเป็นดุจโรค เป็นดุจหัวผี เป็นดุจลูกศร ความไม่มีสัญญานี้แล สงบ ประณีต ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ปฏิญญินั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๒. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา ไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๓. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง
๔. บัญญัติอรรถาที่ไม่มีสัญญา มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย เป็นไปไม่ได้ ที่สมณะหรือพราหมณ์คนใดคนหนึ่งจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “เราจักบัญญัติการมาหรือการไป การจุติหรือการเกิด ความเจริญ ความมั่งคั่ง หรือความไพบุลย์ เว้นรูป เว้นเวทนา เว้นสัญญา เว้นสังขาร เว้นวิญญาน”

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

เนวสัจญญีนาสัจญญีวาทะ หมวดละ ๔

[๒๔] ภิกษุทั้งหลาย ในเนวสัจญญีนาสัจญญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง บัญญัติอัตตาที่มีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่มีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ซึ่งมีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่มีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ซึ่งไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๓. บัญญัติอัตตาที่มีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๔. บัญญัติอัตตาที่มีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ มีรูปก็มิใช่ ไม่มีรูปก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ในเนวสัจญญีนาสัจญญีวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีเนวสัจญญีนาสัจญญีวาทะพวกหนึ่ง คัดค้านสมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัจญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัจญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสัจญญาเป็นดุจโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร ความไม่มีสัจญญาเป็นความหลง ความมีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ นี้แล สงบ ประณีต ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ปฏิญญินั้นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง บัญญัติอัตตาที่มีสัจญญาก็มิใช่ ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ว่ายังยืนหลังจากตายแล้ว คือ

๑. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัจญญาก็มิใช่ มีสัจญญาก็มิใช่ซึ่งมีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๒. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มีไซ้ มีสัญญาก็มีไซ้ซึ่งไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๓. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มีไซ้ มีสัญญาก็มีไซ้ ทั้งที่มีรูปและไม่มีรูปว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

๔. บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาก็มีไซ้ มีสัญญาก็มีไซ้ มีรูปก็มีไซ้ ไม่มีรูปก็มีไซ้ ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วบ้าง

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง บัญญัติการเข้าถึงอายตนะนี้ ด้วยเหตุเพียงสิ่งที่พึงรู้แจ้งโดยได้เห็น ได้ยินและได้ทราบและสังขาร การบัญญัติของสมณะหรือพราหมณ์เช่นนี้ เขากล่าวว่าเป็นความพินาศของการเข้าถึงอายตนะนี้ ความจริงอายตนะนี้ บัณฑิตไม่กล่าวว่าพึงบรรลุด้วยการมีสังขาร แต่ท่านกล่าวว่าอายตนะนี้พึงบรรลุด้วยการมีสังขารที่เหลือ

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหายาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

อุจเจทวาทะ

[๒๕] ภิกษุทั้งหลาย ในอุจเจทวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่ในอุจเจทวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์ผู้มีอุจเจทวาทะพวกหนึ่งคัดค้าน สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่ไม่มีสัญญาว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น คัดค้านแม้สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติอัตตาที่มีสัญญาก็มีไซ้ ไม่มีสัญญาก็มีไซ้ว่ายังยืนหลังจากตายแล้วเหล่านั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้แม้ทั้งหมด ย่อมถือการเวียนว่ายในชาติหน้า กล่าวยืนยันความหวังอย่างเดียวกันว่า “เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้ เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้”

พ่อค้าไปค้าขายย่อมมีความหวังอย่างนี้ว่า “เราจักมีกำไรจากการค้าเท่านั้น เพราะการค้าขายเที่ยวนี้ เราจักได้กำไรเท่านั้น” ฉนั้นใด สมณพราหมณ์เหล่านี้ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน เห็นจะหวังกำไรกลับไปคืบคั้นเหมือนพ่อค้าว่า “เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้ เราละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นเช่นนี้” ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิวฏฐินี้เป็นเป็นอย่างดี

สมณพราหมณ์พวกที่บัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่เกิดขึ้นของสัตว์ที่มีอยู่ เป็นผู้กลัวสังกาศะ รังเกียจสังกาศะ วนเวียนไปตามสังกาศะอยู่นั่นเอง

เปรียบเหมือนสุนัขที่เขาใช้โซ่ล่ามผูกไว้ที่เสาหรือที่หลักอย่างมั่นคง ย่อมวิ่งวนเสาหรือหลักนั่นเอง ฉนั้นใด สมณพราหมณ์เหล่านี้ก็ฉนั้นนั่นเหมือนกัน เป็นผู้กลัวสังกาศะ รังเกียจสังกาศะ วนเวียนไปตามสังกาศะอยู่นั่นเอง

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่องพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๒๖] ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กำหนดขันธส่วนอนาคต มีความเห็นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ปรรักษขันธส่วนอนาคต ประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ หลายประการ สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ๕ ประการนี้เท่านั้น หรือประกาศส่วนใดส่วนหนึ่งของวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ ๕ ประการนี้

วาทะแสดงทิวฏฐิเกี่ยวกับขันธส่วนอดีต ๑๖

[๒๗] ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกำหนดขันธส่วนอดีต มีความเห็นคล้อยตามขันธส่วนอดีต ปรรักษขันธส่วนอดีต ประกาศวาทะแสดงทิวฏฐิต่าง ๆ คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๖. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวยืนยันอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทุกข์ก็มีไซ้ มีสุขก็มีไซ้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

[๒๘] ภิกษุทั้งหลาย ในวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” เป็นไปไม่ได้โดยที่ญาณเฉพาะตน อันบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งเป็นธรรมอื่นจากความเชื่อ อื่นจากความชอบใจ อื่นจากการฟังตามกันมา อื่นจากการตรึกตามอาการ อื่นจากการเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้ จักมีแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมยึดถือเพียงส่วนแห่งความรู้เท่านั้นในเรื่องนั้น แม้ส่วนแห่งความรู้นั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นอุปาทานของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

สิ่งนั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๒๙] ภิกษุทั้งหลาย ในวาทะเหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

ฯลฯ

... “อัตตาและโลกทั้งเที่ยงและไม่เที่ยง นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกเที่ยงก็มีไซ้ ไม่เที่ยงก็มีไซ้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

... “อัตตาและโลกมีที่สุด นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกไม่มีที่สุด นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกทั้งมีที่สุดและไม่มีที่สุด นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกมีที่สุดก็มีไซ้ ไม่มีที่สุดก็มีไซ้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกมีสัญญาอย่างเดียวกัน นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกมีสัญญาต่างกัน นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกมีสัญญาเล็กน้อย นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อัตตาและโลกมีสัญญาหาประมาณมิได้ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อึดตาและโลกมีสุขอย่างเดียว นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อึดตาและโลกมีทุกข์อย่างเดียว นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

... “อึดตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” ฯลฯ

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งซึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อึดตาและโลกมีทุกข์ก็มีใช่ มีสุขก็มีใช่ นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง” เป็นไปไม่ได้ที่ญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซึ่งเป็นธรรมอื่นจากความเชื่อ อื่นจากความชอบใจ อื่นจากการฟังตามกันมา อื่นจากการตรึกตามอาการ อื่นจากการเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้ จักมีแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีญาณเฉพาะตนอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมยึดถือเพียงส่วนแห่งความรู้เท่านั้นในเรื่องนั้น แม้ส่วนแห่งความรู้นั้น บัณฑิตกล่าวว่าเป็นอุปาทานของสมณพราหมณ์เหล่านั้น

สิ่งนั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุปายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

วาทะของพระพุทโธองค์

[๓๐] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคตได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงปีติอันเกิดจากวิเวกอยู่นี้แล สงบ ประณีต” ปีติอันเกิดจากวิเวกนั้นของเธอย่อมดับไป เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั่น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั่น แม้ฉันใด เพราะปีติอันเกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปีติอันเกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น ฉันนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ปฏิญญินั้นเป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนปฏิญญินั้นคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนปฏิญญินั้นคล้อยตามขันธส่วนอนาคตได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงปิติน์เกิดจากวิเวกอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงปิติน์เกิดจากวิเวกอยู่นี้แล สงบ ประณีต” ปิติน์เกิดจากวิเวกนั้นของเธอยอมดับไป เพราะปิติน์เกิดจากวิเวกดับไป โทมนัสจึงเกิดขึ้น เพราะโทมนัสดับไป ปิติน์เกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่องพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๑] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนปฏิญญินั้นคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนปฏิญญินั้นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปิติน์เกิดจากวิเวกได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่นี้แล สงบ ประณีต” สุขอันปราศจากอามิสนั้นของเธอยอมดับไป เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปิติน์เกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปิติน์เกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั่น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั่น แม้ฉันใด เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปิติน์เกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปิติน์เกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น ฉะนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ปฏิญญินั้นเป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนปฏิญญินั้นคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนปฏิญญินั้นคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปิติน์เกิดจากวิเวกได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงสุขอันปราศจากอามิสอยู่นี้แล สงบ ประณีต” สุขอันปราศจากอามิสนั้นของเธอยอมดับไป เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป ปิติน์เกิดจากวิเวกจึงเกิดขึ้น เพราะปิติน์เกิดจากวิเวกดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่องพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๒] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปิตินันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิสได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้จึงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่นี้แล สงบ ประณีต” อทุกขมสุขเวทนานั้นของเธอย่อมดับไป เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น

เงาละที่ใดไป แดดก็แผ่ไปถึงที่นั่น แดดละที่ใดไป เงาก็ปกคลุมไปถึงที่นั่น แม้ฉันใด เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น ฉะนั้นเหมือนกัน

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิฏฐินั้นเป็นอย่างดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคตได้ เพราะก้าวล่วงปิตินันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิสได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้จึงเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ด้วยสำคัญว่า “การที่เราเข้าถึงอทุกขมสุขเวทนาอยู่นี้แล สงบ ประณีต” อทุกขมสุขเวทนานั้นของเธอย่อมดับไป เพราะอทุกขมสุขเวทนาดับไป สุขอันปราศจากอามิสจึงเกิดขึ้น เพราะสุขอันปราศจากอามิสดับไป อทุกขมสุขเวทนาจึงเกิดขึ้น

สิ่งนี้นั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุบายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่องพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

[๓๓] ภิกษุทั้งหลาย เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปิตินันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิส

เพราะก้าวล่วงอทุกขมสุขเวทนาได้ สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ จึงพิจารณาเห็นว่า “เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน”

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตรู้ทิวฏฐินั้นเป็นอย่างไรดี เพราะกามสังโยชน์ตั้งอยู่ไม่ได้โดยประการทั้งปวง เพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต และเพราะสละคืนทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต เพราะก้าวล่วงปีติอันเกิดจากวิเวก เพราะก้าวล่วงสุขอันปราศจากอามิส เพราะก้าวล่วงอทุกขมสุขเวทนาได้ สมณะหรือพราหมณ์นี้ จึงพิจารณาเห็นว่า “เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน” นี้แล ท่านผู้นี้ย่อมกล่าวยืนยันปฏิบัติที่เอื้ออำนวยให้ถึงนิพพานอย่างเดี่ยวโดยแท้

แต่สมณะหรือพราหมณ์นี้ เมื่อยังถือมั่นทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอดีต ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นทิวฏฐิอันคล้อยตามขันธส่วนอนาคต ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นกามสังโยชน์ ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นปีติอันเกิดจากวิเวก ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ เมื่อถือมั่นสุขอันปราศจากอามิส ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ หรือเมื่อถือมั่นอทุกขมสุขเวทนา ก็ชื่อว่ายังถือมั่นอยู่ แม้ข้อที่ท่านผู้นี้พิจารณาเห็นว่า “เราเป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ดับ เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน” นั้นบัณฑิตเรียกว่าอุปาทานของสมณพราหมณ์นี้

สิ่งนั้นยังถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงชื่อว่าหยาบ และความดับของสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ตถาคตรู้ว่า “ความดับนี้มีอยู่” เห็นอุปายเป็นเครื่องสลัดสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้น จึงล่วงพ้นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้ ด้วยอาการอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย ก็สันติวรรพ (บทอันประเสริฐสงบ) ไม่มีบทอื่นยิ่งกว่า ที่ตถาคตรู้แล้วนี้ คือ ความรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และอุปายเป็นเครื่องสลัดออกจากผัสสาयตนะ ๖ ตามความเป็นจริง แล้วจึงหลุดพ้นได้เพราะไม่ถือมั่น สันติวรรพที่ตถาคตรู้แล้วนี้ นั่น คือ ความรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณ โทษ และอุปายเป็นเครื่องสลัดออกจากผัสสาयตนะ ๖ ตามความเป็นจริง แล้วจึงหลุดพ้นได้ เพราะไม่ถือมั่น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล